

Bij deze uitgave

De voordrachten in dit boek hield Rudolf Steiner in zijn woonplaats Dornach bij Bazel. Het jaar was 1916. Rond het neutrale Zwitserland sleepte de Eerste Wereldoorlog zich voort. De oorlog beperkte Steiners actieradius, praktisch maar ook inhoudelijk ('Men kan hogere waarheden niet tegen de storm in uitspreken'). Zo verbleef hij grote delen van het jaar in Dornach, waar met sterk verminderde middelen en mankracht verder werd gewerkt aan de bouw van het zogeheten Goetheanum. In de weekeinden hield Steiner voordrachten voor de kleine Dornachse kolonie en de leden van de antroposofische vereniging in Bazel en omgeving. De inhoud van deze voordrachten ontwikkelde zich spontaan. Steiner sprak voor de vuist weg over wat hij op dat moment belangrijk vond. De thema's hielden dikwijls verband met de 'ernst van de tijd', zoals hij het noemde, of in ruimere zin met het cruciale stadium waarin de mensheid verkeert.

Ook de voordrachten over het 'karma van het beroepsleven' hebben deze actuele inslag. Het geïmproviseerde karakter ervan is overduidelijk. Wisselende invalshoeken, onverwachte overgangen, ingevlochten anekdotes roepen een sfeer van levendigheid en directheid op, maar vragen ook inspanning van de lezer. Een voorbeeld is de bespreking van Goethes leven, waarmee de voordrachten openen. Steiner kondigt aan, één voordracht aan Goethe te wijden, om dan over te gaan tot het eigenlijke thema van het moderne beroepsleven. Het worden er drie. Daarmee is een intrigerend contrast geschapen met het vervolg van de voordrachten. Want deze Goethe, die toch niets met het moderne werkleven te maken had, wordt door Steiner wel als een soort rolmodel voor de huidige mensheid neergezet.

En wat bedoeld is met wat Rudolf Steiner zelf als het hoofdthema van deze beschouwingen betitelde, het 'karma van het beroepsleven', wordt de lezer pas gaandeweg duidelijk. De dyna-

miek die het moderne werklevens zo onstuitbaar voortstuwt is een puur technisch-zakelijke. Deze eenzijdigheid gaat ten koste van de innerlijke behoeften van de mens en bedreigt het voortbestaan van de hele planeet. Daartegenover moet een tegenpool worden ontwikkeld. Dat is het kernthema van dit boek. Veel daarmee verweven thema's en vraagstukken worden aangestipt, zoals de (niet doorslaggevende) rol van het talent en van levensidealen bij beroepskeuze, de risico's bij het interpreteren van de aanleg van kinderen, het probleem van de 'selectie der slechtsten' bij het vervullen van hogere functies, maar ook het ontstaan van 'elementaire wezens' in arbeidsprocessen en het scheppen van een tegenwicht tegen de onvermijdelijke specialisering.

Erna Trouw schreef vanuit een agogische achtergrond het nawoord bij deze uitgave. Zij onderzoekt daarin onder meer welke oproep er in Steiners visie op het beroepsleven besloten ligt en welke waarde deze oproep kan hebben voor het huidige werklevens.

De redactie

Inhoud

Karma van het beroepsleven

Eerste voordracht

Dornach 4 november 1916 — 13

Goethe als kenmerkende persoonlijkheid van het vijfde na-Atlantische cultuurtijdperk. Zijn leven als 'geestelijk verschijnsel'. Ouders, opvoeding, kindertijd. Studie en teleurstellingen in Leipzig. Ziekte als keerpunt, interesse in mystiek. Studietijd in Straatsburg. Kennismaking met Herder en Jung-Stilling. Goethe als advocaat. *Goetz von Berlichingen*. De tijdroman *Werther*. Goethe als minister in Weimar. Eerste *Faust*-fragmenten. Verwerking van menselijke verhoudingen in *Iphigenie* en *Tasso*. Natuurstudies; het 'tussenkaaksbeen'. De 'vlucht' naar Italië. Intensivering van botanische en andere natuurstudies; hernieuwde artistieke creativiteit. Terug in Weimar: vriendschap met Schiller. De 'Esthetische brieven' van Schiller en het 'Sprookje' van Goethe. Het onbegrip voor Goethes diepere streven.

Tweede voordracht

5 november 1916 — 39

Voorbarigheid in het verklaren van iemands levensloop. Persoonlijk karma en tijds karma in het leven van Goethe: het altaar van het kind Goethe en de schepping van *Faust*. Gevolgen van Goethes ziekte (rond 18 jaar) voor zijn constitutie: verbinding met de omgeving psychisch inniger, fysiek lossier. Friederike Brion. De diepte van *Faust* overstijgt Goethe. Het 'boek met zeven zegels' van het verleden. Sophocles. Het ritme van slapen en waken in Goethes leven: de slaap van Weimar, ontwaken en verjonging in Italië. De verdieping van Goethes natuuropvatting (onder andere oerplant, oerdier, kleurenleer).

Derde voordracht

6 november 1916 — 60

Hoe is de uitzonderlijke productiviteit van mensen als Goethe mogelijk? De drie gebieden van het zenuwstelsel, hersenen, ruggenmerg en gangliensysteem, en hun verbinding met etherlichaam, astraal lichaam en ik in wakende en slapende toestand. 'Geleerde dieren'. De objectieve wijs-

heid die in de wereld werkt. Goethes droomachtige verbinding met de geestelijke omgeving. Het onbewuste leven in de krachten van de omgeving via de beroepsarbeid. De verreikende gevolgen van de beroepsarbeid. Jakob Böhme en 'Vulcanus'.

Vierde voordracht

12 november 1916 — 83

Vroegere culturen volgden door tussenkomst van de priesters de wil van de goden. Deze leiding vervaagde steeds meer. Sinds de vijftiende eeuw gaat alles in mensenhanden over. De grote evolutiestadia van 'Saturnus' tot 'Vulcanus'. De noodzakelijke differentiatie en specialisatie van het beroepsleven. Complicaties in de verhouding tussen aanleg en beroepskeuze. De schepping van elementaire wezens door alle productieve activiteit. De mentaliteit van de mens zal steeds meer doorwerken in wat hij produceert. Het ontwikkelen van concrete spirituele voorstellingen als tegenpool tegen de 'vermechanisering' van de arbeid en van het hele leven.

Vijfde voordracht

13 november 1916 — 101

Beroep, roeping en functie. De zogenaamde 'selectie der besten'. Het onderzoek van het onderbewuste met natuurwetenschappelijke methodes (psychoanalyse). Verkeerde conclusies door het miskennen van reïncarnatie. Het zelfcorrigerende wezen in de mens, werkzaam in dromen en in het leven na de dood. De mens als instrument met vier snaren, waarop het karma speelt. De ontwikkeling van dit instrument in de loop van verschillende levensfasen. De factoren die aanleg en affiniteit voor een beroep bepalen.

Zesde voordracht

18 november 1916 — 116

Begrip voor het karma, voor de individuele levensloop nodig. Voorbeeld: eigenaardigheden in het leven van F. Th. Vischer. Kritiseren als verholde wreedheid. Bijzondere kenmerken van de huidige tijd in levensgeschiedenissen en literatuur: Max Eyth en de wereld van de techniek; de carrière van een jurist (Max Burckhard); een moderne novelle van Alfred Berger. De noodzaak de wereld en het leven symptomatisch te bezien. Het manipulatieve werken van bepaalde 'occulte' groeperingen.

Zevende voordracht

19 november 1916 — 132

De achtergrond van de erfelijkheid. In de levensfase van 14 tot 21 jaar innerlijke 'oppositie' tegen overgeërfde eigenschappen en begin van de weg naar het nieuwe beroep. Noodzaak van een bewuste verhouding tot de wereld om ons heen en tot de Archè van de tijd. 'Idealen' van de huidige cultuur: bourgeois (Westen) en pelgrim (Oosten). Scherpzinnige critici van de moderne tijd: John Stuart Mill, Herzen, Merezjkovski. Hoe bepaalde occulte genootschappen de mensen zand in de ogen strooien. De tweestrijd onder de occultisten in de negentiende eeuw en de 'inslag' van Blavatsky. Voorbeelden van stokerij en manipulatie in de eerste jaren van de twintigste eeuw. Ku Hung-Ming en het ideaal van de Chinese cultuur. Occulte broederschappen en de roomse kerk.

Achtste voordracht

25 november 1916 — 159

De levensloop van Galilei, innerlijk en uiterlijk beschreven. De onhoudbaarheid van de gewone opvatting van erfelijkheid. Het voorbeeld van de familie Bach. Psychologen over de vergelijkbaarheid van mens en dier (Leblais, Littré). Een fragment uit Albert Steffens roman *Der rechte Liebhaber des Schicksals* als tijdsbeeld.

Negende voordracht

26 november 1916 — 181

De ontkenning door de moderne theologie van het bestaan van engelenrijken. Onbewuste aanbidding van de eigen engel als 'God'. Gevolgen: verdoving van de ziel en aantrekking van een luciferische engel. Vergelijkbare illusies ten aanzien van de volkgeesten (Archangeloi) en de tijdgeesten (Archai). Deze tendensen leiden tot atomisering. Inzicht in de ontwikkeling van de mensheid nodig. De kracht van het woord in oude tijden. De hernieuwing daarvan door Christus. Het negatieve bijgeloof van onze tijd. Spirituele werkingen van mechanische processen: de stoommachine. Het scheppen van tegenkrachten door begrip van de geestelijke wereld en het vinden van een weg naar Christus.

Tiende voordracht

27 november 1916 — 201

Het wezen van het mysterie van Golgotha. Afdalende stadia in de religieuze ontwikkeling van de mensheid: voorouderverering, polytheïsme, monotheiïsme, aanbidding van een mens (bijvoorbeeld de Romeinse keizer).

De intrede van de Godmens, Christus, in de geschiedenis. De weg naar Christus verloopt niet via de individuele mystiek, maar via de verbinding met anderen. De luciferische verzoeking: ascetische zelfverlossing. De zogenaamde 'achtste sfeer' als tegenmiddel van de goden. Blavatsky's miskenning van Jahweh. Mithras en Christus. De weg naar het ware christendom is sacramentalisme: bij alles wat gedaan wordt een erediensdienst vervullen. Hermann Bahr en zijn spirituele zoektocht. Christus-openbaring en Jezus-openbaring. Het dilemma van de occultisten in de negentiende eeuw en het mislukte experiment van het spiritisme. Uitlatingen van A. Besant en Ch. Leadbeater. Het geval Oliver Lodge. Achterliggende belangen.

Nawoord en aantekeningen

Nawoord (Erna Trouw) — 233

Aantekeningen bij *Karma van het beroepsleven* — 273

Aantekeningen bij het nawoord — 299

Aanvullende literatuur — 303

Levensoverzicht Rudolf Steiner — 305

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten — 309

Eerste voordracht

Dornach 4 november 1916

Ik zal morgen beginnen te spreken over de onderwerpen die ik al heb aangeduid:^o over het verband tussen de impulsen van de geesteswetenschap en diverse onopgehelderde vraagstukken waar onze tijd zich voor geplaatst ziet, en over de invloed die de geesteswetenschap zal moeten krijgen op afzonderlijke, met name wetenschappelijke problemen. Zoals gezegd zou ik dan willen wijzen op wat ik in het licht van het vijfde na-Atlantische cultuurtijdperk^o het karma van het menselijk beroep zou willen noemen.

Vandaag zal ik iets als uitgangspunt nemen wat daar schijnbaar, maar dan ook slechts schijnbaar, weinig mee van doen heeft, maar wat ons verschillende aanknopingspunten zal bieden. Ik zal vandaag namelijk proberen datgene in het leven van Goethe^o te laten zien wat hem in bijzondere mate karakteriseert als een vertegenwoordiger van het vijfde na-Atlantische tijdperk. Diverse dingen die ik met name de laatste tijd al heb aangeduid, zullen in dit verband ongetwijfeld weer naar voren komen. Maar ditmaal zou ik vooral een aantal feiten met betrekking tot Goethe onder uw aandacht willen brengen, concrete feiten, die eenieder de mogelijkheid bieden zich een beeld te vormen van belangrijke verschijnselen van het beginnende vijfde na-Atlantische cultuurtijdperk. Tenslotte is Goethes leven en persoonlijkheid zo veelomvattend en zo belangrijk voor de geestelijke aangelegenheden van de mensheid, als wel nauwelijks van een ander mens zo direct gezegd kan worden. Terwijl anderzijds, mogen we wel zeggen, de invloed van dit leven en van deze persoonlijkheid op het leven tot in onze dagen zo gering is gebleven als maar mogelijk is, ondanks het vele dat er is gebeurd. Dat houdt echter verband met het hele karakter

^o Dit teken verwijst naar de aantekeningen op blz. 273 e.v.

van onze moderne cultuur. U kunt zeggen: hoe kan iemand beweren dat Goethes leven geen invloed heeft gehad? Zijn zijn werken dan niet bekend? Is er niet onlangs nog een Goethe-uitgave in honderden delen verschenen?° Waren er rond de eeuwwisseling niet al zes- à zeventuizend brieven van Goethe gepubliceerd? – en nu zullen het er wel nauwelijks minder dan tienduizend zijn. Bestaat er niet, we kunnen haast zeggen in alle belangrijke talen, een rijke literatuur over Goethe? Worden zijn stukken niet steeds weer opgevoerd? Wordt niet juist zijn meest centrale werk, zijn *Faust*,° steeds opnieuw op het toneel gebracht?

Nu, ik heb de laatste tijd al vaker een merkwaardige vergissing ter sprake gebracht van een groot geleerde van onze dagen, een vergissing die meer dan men denkt symptomatisch, karakteristiek is voor onze tegenwoordige tijd. Een natuuronderzoeker, een toonaangevend natuuronderzoeker van deze tijd spreekt over de betekenis van de moderne natuurwetenschappelijke wereldbeschouwing, en wil uitdrukken dat dit de schitterendste verworvenheid is niet alleen van onze tijd, maar van alle tijden uit de menselijke geschiedenis.° En in zijn enthousiasme brengt hij het dan tot de uitspraak: ‘Ook al is het moeilijk te bewijzen dat wij in de beste der werelden leven, in ieder geval staat het voor de natuurwetenschapper vast dat wij mensen van tegenwoordig in de beste der tijden leven, en men zou met Goethe, de grote wereld- en mensenkenner, willen uitroepen:

... het is een groot verblijden,
zich te verplaatsen in de geest der tijden:
te zien, hoe eens vóór ons een wijs man heeft gedacht,
en hoe wij ’t dan per slot zo ver hebben gebracht.’°

En deze grote natuuronderzoeker, die zijn eigen diepste overtuiging in deze woorden terugvindt, verkeert daarmee in de waan dat hij bij Goethe aanknoopt, de ‘grote wereld- en mensenkenner’; maar in feite knoopt hij slechts bij Wagner aan, die door Goethe tegenover de figuur van Faust geplaatst wordt. Toch ligt er in zo’n vergissing tenminste een portie eerlijkheid van onze tijd, want de

man spreekt toch waarachtiger dan al die mensen die tegenwoordig Goethe citeren, die Faust in de mond nemen, maar dit met een echte, onvervalste Wagner-gezindheid doen.

Laten we dan nu als grondslag voor onze beschouwing eens nagaan hoe Goethes leven zich als geestelijk verschijnsel aan ons voordoet.

U weet, Goethe is in een stad geboren en in een milieu dat, als we het menselijk leven bestuderen in het licht van de grote vragen omtrent het lot, het karma, voor Goethes leven van grote betekenis is gebleken. Zijn familie van vaderszijde had zich in de zeventiende eeuw in Frankfurt am Main gevestigd. Zijn familie van moederszijde behoorde al van oudsher tot de ingezetenen van de stad en stond er hoog in aanzien; uit deze familie Textor werden zelfs de burgemeesters van de stad gekozen, en in een stad als Frankfurt wilde dat in die tijd heel wat over het aanzien van een familie zeggen. Goethes vader was een man met een buitengewoon sterk plichtsgevoel, maar hij was ook iemand met voor die tijd ruime interesses. Hij had zelf reizen naar Italië gemaakt. Aan alle muren van zijn patriciërswooning in Frankfurt hingen afbeeldingen van belangrijke objecten uit de Romeinse wereld en hij sprak graag over deze dingen. En ook alles wat er in de cultuur van die tijd gaande was, met name in de Franse cultuur, waarvan het leven in Frankfurt toen nog geheel doortrokken was, werd in Goethes huis met warme belangstelling gevolgd. De grote gebeurtenissen op het wereldtoneel drongen zeker wel tot dit huis door en Goethes vader was er intens in geïnteresseerd. En Goethes moeder was een vrouw van een waarachtige oorspronkelijke menselijkheid, die een directe band had, zou je kunnen zeggen, met alles wat de menselijke natuur verbindt met het sprookjesachtige, het legendarische, en wat de mens als op vleugels van een poëtische, fantasievolle stemming uittilt boven het alledaagse.

En meer dan de mensen van tegenwoordig kon Goethe in zijn tijd opgroeien zonder belast te worden door de verstoringen die tegenwoordig veel vaker optreden dan toen, de verstoringen die ontstaan wanneer een mens al op betrekkelijk vroege leeftijd naar

school wordt gesleept. Goethe werd niet naar school gesleept. Hij kon zich in zijn ouderlijk huis vrij ontwikkelen. En onder de invloed van zijn strenge, maar nooit harde vader en van zijn dichtert-lijk aangelegde moeder ontwikkelde hij zich dan ook op een buitengewoon vrije manier. Hij kon later werkelijk met een innige voldoening aan zijn kinderjaren, zijn jongensjaren terugdenken, want hij ontwikkelde zich in het zuiver menselijke. Veel van wat we nu in Goethes levensbeschrijving *Dichtung und Wahrheit*^o kunnen lezen – alleen is het daar doorspekt met een ietwat pedante humor – is toch veel belangrijker dan we misschien denken. Wat Goethe bijvoorbeeld over zijn pianolessen vertelt, wijst werkelijk op diepe achtergronden van zijn mens-zijn: hoe de verschillende vingers bezielde, levende gestalten worden in zijn ogen, hoe ze als in een mythologisch tafereel tot Duimelot en Ringeling worden en hoe die Ringeling en Duimelot zonder sentimentaliteit als het ware een mystieke verhouding tot de tonen krijgen.^o Dat laat ons zien dat Goethe ertoe bestemd was als *hele* mens het leven binnen te worden geleid. Wat zo vaak gebeurt, dat slechts een beperkt deel van de mens, namelijk het hoofd, wordt klaargemaakt voor het leven en dat dan de rest van het lichaam allerlei sport- en turnoefeningen te doen krijgt om het hoofd te ondersteunen, dat zou bij Goethe niet het geval zijn. Bij deze mens zou het bezielde lichaam, het tot in de vingertoppen bezielde lichaam zich met de wereld verbinden.

Nu moeten we daarbij bedenken dat Goethes aanleg en natuur al direct vanaf het begin een scherp omlinjnde individualiteit laten zien. Alles wijst vanaf zijn jeugdjaren op een heel bepaalde levensrichting. Als kind ontwikkelt hij een levendige fantasie en is hij vol aandacht voor de lieflijke, spannende sprookjes en andere verhalen die zijn moeder hem vertelt. Maar hij is evenzeer geneigd zich, als het even kan, aan de blikken van zijn moeder en vooral van zijn strenge vader te onttrekken, en zwerft dan door de nauwe steegjes, waar hij niet alleen al vroeg allerlei situaties gadeslaat, maar zich ook zelf in allerlei situaties laat verwickelen, zodat hij bepaalde dingen die nu eenmaal in het menselijk karma terechtkomen, al op jonge leeftijd intens doorvoelt en doorleeft.